

2021-09

jaargang 52
nummer 09
november 2021

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

**za. 6 november 2021
Jaarvergadering
in Utrecht,
zie pag. 1 en 2**

De paus
en het milieu

Vrijdenken als
museumstuk

Uitkijken met
sinistere begrippen

Algemene Jaarvergadering in De Domstad, Utrecht, 14 april 2018, foto R. van Elst

COVER

Foto's van R. van Elst bij het artikel van Maarten Gorter op pag. 17.

Voor:

Redacteur Maarten Gorter en opmaker Jaap van Dijk in het Amsterdam Museum onder de grote trom van De Vrije Gedachte. Het schilderij is een portret van Menno ter Braak. In de vitrine liggen een exemplaar van Anton Constandses brochure uit 1924 "God is het kwaad" en een ingebonden eerste jaargang van het tijdschrift "De Dageraad".

Achter:

Op 27 juli 1656 werd in Amsterdam Baruch d'Espinoza (Spinoza) uit de Portugees-joodse gemeente verbannen, wegens 'vreselijke ketterij'. De banvloek staat opgetekend in het Escamoth, het register van besluiten en reglementen van de joodse gemeente, te zien op deze foto. De tekst die op Spinoza betrekking heeft is het onderste deel van de rechter bladzij. Beter leesbaar, met een vertaling, staat de tekst op <https://spinozakringliet.weebly.com/tekst-van-de-ban.html>

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

Uitnodiging voor de Algemene Jaarvergadering van de Atheïstisch-Humanistische Vereniging DE VRIJE GEDACHTE

**op zaterdag 6 november 2021 in CURSUS- EN VERGADERCENTRUM
DOMSTAD, Koningsbergerstraat 9, 3531 AJ Utrecht.
Zaal open 13.00 uur, aanvang 13:30 uur**

De Algemene Jaarvergadering is niet openbaar en alleen toegankelijk voor leden van de vereniging en genodigden met goedkeuring van het bestuur. Na afloop van de vergadering drinken we iets met elkaar.

Agenda:

1. Opening door de voorzitter;
2. Ingekomen stukken en mededelingen;
3. Goedkeuren notulen jaarvergadering 12 september 2020;
4. Jaarverslag 2020;
5. Financieel verslag van de penningmeester over 2020;
6. Verslag van de kascontrolecommissie;
7. Benoeming nieuwe kascontrolecommissie;
8. Verslag overige permanente en tijdelijke commissies;
9. Begroting 2021;
10. Vaststellen contributie en abonnementsgeld voor 2022;
11. Anton van Hooff: "Lachen om het geloof", lezing met lichtbeelden;
(Eventueel korte pauze);
12. Bestuurswijzigingen;
13. Stemming over fusie met Atheïstisch Verbond;
14. Toelichting Stichting Leerstoel Leo Polak;
15. Rondvraag en sluiting.

De jaarstukken en bijlagen staan op de website www.devrijegedachte.nl.

De locatie is ca. 10 minuten lopen van het CS Utrecht; als u de sneltram neemt stapt u uit op de halte Graadt van Roggenweg.

Verdere info: secretaris@devrijegedachte.nl

Z.o.z.

Toelichting agenda:

Agendapunt 7:

De kascommissie bestaat thans uit Bert Gasenbeek en Alexander Wendel.

Agendapunt 8:

Naast de kascontrolecommissie kent de vereniging nog de redactiecommissie van De Vrijdenker. Tevens heeft de vereniging vertegenwoordigers in de Stichting Leerstoel Leo Polak aan de Universiteit van Groningen.

Agendapunt 10:

Het lidmaatschap van de vereniging kost thans (2021) € 30,00 en het abonnement op ons tijdschrift De Vrijdenker € 36,00 per jaar. Een lid-abbonee is € 62,00 verschuldigd. Het bestuur stelt voor de bedragen voor 2022 niet te verhogen.

Agendapunt 12:

Periodiek aftredend en herkiesbaar voor twee jaar zijn Fabian van Langevelde en Jacques Honkoop.

Kandidaten voor het bestuur kunnen zich tot 1 november 2021 aanmelden.

De kandidatuur dient door ten minste vijf leden te worden gesteund.

Kandidaatstelling is mogelijk via het e-mail-adres: info@devrijegedachte.nl of secretaris@devrijegedachte.nl

Agendapunt 15:

Dit jaar opnieuw geen verkiezing Vrijdenker van het jaar i.v.m. Covid19.

Er zal ook geen Anton Constandse lezing plaatsvinden i.v.m. Covid19.

Er zal in november/december nog wel een Zoom-meeting worden gehouden.

Thema en spreker(s) worden nog bekendgemaakt.

Humanistisch Verbond bestaat 75-jaar

In 2021 bestaat het Humanistisch Verbond 75 jaar. Al sinds 1946 zijn zij een organisatie in Nederland die opkomt voor een vrije en humane samenleving. Deze mijlpaal vieren ze groots en het hele jaar door.

Vrijdenken en Vrijdenkers Tentoonstelling

75 jaar geleden werd het Humanistisch Verbond opgericht in Amsterdam. Een goed moment om aandacht te besteden aan de vrijdenkerstraditie van Amsterdam. Wie waren de vrijdenkers? Wat is de huidige positie van vrijdenkers? Zowel binnen als buiten geloofsstromingen. In samenwerking met het Amsterdam Museum en de Universiteit voor Humanistiek zal een gelaagde en aantrekkelijke tentoonstelling worden gemaakt waarin historische verhalen en objecten rondom vrijdenken in de afgelopen eeuwen verweven zijn met vrijdenkers van nu. De tentoonstelling gaat van start in september 2021. <https://www.humanistischverbond.nl/binnenkort-de-tentoonstelling-over-vrijdenkers/>

Fietstocht Vrijheid van Amsterdam

Spinozafietsroute: Vrijdenken met Spinoza. Spinoza schreef al in de zeventiende eeuw dat het onmogelijk is om de mens niet als onderdeel van de natuur te zien. Op 25 juni was de lancering van de fietsroute door Amsterdam waarmee we zijn onafhankelijke denken memoreren. De route leidt langs banken in stadsnatuur met speciale 3D geprinte herkenningspunten. Op de banken luister je naar biologen van Artis die vertellen over het leven van

dieren en planten in de omgeving. Daarna komen wetenschappers aan het woord die vanuit hun vakgebied en vanuit hun eigen menszijn nadenken over de plaats van de mens in de natuur. De tocht start in het centrum van Amsterdam en eindigt in het Nelson Mandela park in de Bijlmer en is ontwikkeld door het Humanistisch Verbond en de Vrijheid van Amsterdam. De fietstocht is een vervolg op de stoeptegels over zeventiende-eeuwse denkers die eind 2019 in het centrum van Amsterdam zijn geplaatst.

locatie: Artisplein, entree Plantage Middenlaan (niet ingang Artis) <https://www.vrijheidvanamsterdam.nl/>

Varen met Spinoza in Den Haag

Vanaf de tijd van de vrijdenker Spinoza tot in onze dagen hebben in Den Haag vele bekende en onbekende filosofen gewoond en gewerkt. Zij hebben hun stempel gedrukt op de samenleving zoals wij die nu kennen: op onze godsdienst, op onze staatsinrichting, op onze sociale structuur. Wie waren zij, en hoe leefden ze? In deze themavaart nemen gidsen u mee naar de keurige dames Betje Wolff en Aagje Deken, naar de proletariërs van Karl Marx, naar de verboden liefde van Frans voor de diplomatenvrouw Amalia, naar de grondlegger van ons schoolstelsel en nog veel meer.

Bekijk <https://www.humanistischverbond.nl/afdelingen/regio-zuid-west/afdeling-denhaag-haaglanden/agenda/>. Tickets via <https://www.ooievaart.nl/themavaarten/>.

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 09 • november 2021

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Uitnodiging/Agenda Algemene Jaarvergadering 6 november 2021	<i>Bestuur</i>	1
Toelichting Agenda	<i>Bestuur</i>	2
Humanistisch Verbond bestaat 75 jaar	<i>Redactie</i>	2
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	4
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	5
De paus als beschermheer van het milieu	<i>Harry Ansems</i>	6
Vrijdenken, kent u die uitdrukking?	<i>René van Elst</i>	10
How dare you? Afgeleid op weg naar de afgrond	<i>Floris van den Berg</i>	15
Vrijdenkerstentoonstelling gekaapt door identiteitspolitiek-activisten	<i>Maarten Gorter</i>	17
Uitkijken met 'fascisme', 'holocaust' en 'genocide'	<i>Anton van Hooff</i>	19
Humanistische haat	<i>Joseph H. McKenna</i>	21
Is de dood niet genoeg, zonder nirwana?	<i>Joseph H. McKenna</i>	22
Hoofredacteur reageert op opzegging	<i>Sicco Polders</i>	22
Rubriek ingezonden stukken	- - -	23
Terzijde: De vrije markt?	<i>Sicco Polders</i>	23
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	24

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester/vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: secretaris@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hiernaast in het Colofon van dit blad.

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Voorwoord

Twee belangrijke thema's ditmaal in *De Vrijdenker*: klimaat en het vrijdenken zelf. Auteur Harry Ansems bekritiseert de opstelling van de paus die het klimaatprobleem denkt op te lossen door ons te verdiepen "in ons spirituele innerlijk". Het gevoel als leidraad van ons handelen. Evenals Ansems denk ik dat het beter is onze gevoelens en intuïtie te benaderen met een gezond wantrouwen. Want iemand die de urgentie van het klimaatprobleem niet voelt, vergist zich toch echt gezien de feiten. Onze 'huisfilosoof' Floris van de Berg breekt dan ook een lans voor het kranige optreden van klimaatactiviste Greta Thunberg, die zelf nogal gemengde gevoelens oproept. Haar oproep dat we nu iets moeten ondernemen wordt door velen beaamd, maar vervolgens wordt er helaas weinig mee gedaan.

Enkele redactieleden waren bij de tentoonstelling 'Vrijdenkers: van Spinoza tot nu' in het Amsterdam Museum. Maarten Gorter schreef een kritisch stuk over hoe de expositie het begrip vrijdenken te grabbel gooit en hoe identiteitspolitiek overheerst.

René van Elst doet verslag van een Zoom-meeting over 'Vrijdenken in tijden van nieuwe orthodoxieën', georganiseerd door Vrij Links en De Liberale Denktank. Ook hem bekruipt het gevoel dat de klassieke vrijdenkgedachte aan inflatie onderhevig is.

Wat mij brengt bij het artikel van redacteur Anton van Hooff die de betekenisinflatie van onder meer het woord 'fascisme' bespreekt. Hij stelt dat tegenwoordig elke enigszins autoritaire uiting of daad al snel fascistisch wordt genoemd. Van Hooff bevindt zich in goed gezelschap. In 1944 schreef de Engelse auteur George Orwell al dat van de oorspronkelijke betekenis van het woord weinig meer was overgebleven. De gemiddelde Engelsman beschouwt het als synoniem voor 'bullebak', stelde hij. Blijkbaar is het door Anton gesignaleerde fenomeen al eerder in gang gezet. Ik ben benieuwd wat er in de toekomst nog van de betekenis van het begrip vrijdenken overblijft.

Sicco Polders - hoofdredacteur

De paus als beschermheer van het milieu

door **Harry Ansems**

Veel vooraanstaande Christenen reageerden oprecht verheugd toen in 2016 bleek dat Paus Franciscus zijn zorgen uitte over de wereldwijde milieuproblematiek. Medio 2021 herhaalde de paus zijn zorgen nog eens ten overstaan van een uitgebreide persdelegatie en nu in het bijzijn van hoge geestelijke leiders van Grieks-Orthodoxe, Joodse en Islamitische nominatie. Het lijkt heel wat. We moeten echter wel bedenken dat deze paus als geen van zijn doorluchtige voorgangers uitmunt in het zoeken en vinden van opvallende publiciteit.

Kort na zijn aantreden in 2013 wist hij de wereld te verrassen door in Vaticaanstad ineens gebruik te maken van een opvallend kleine auto (Ford Focus) in plaats van de gebruikelijke luxe pausmobiel. Wat een nederigheid! We weten natuurlijk niet hoe hij zich verplaatst wanneer het gaat om langere afstanden buiten de stad. Dat is geheim wegens veiligheidsredenen en privacy. Ook was opvallend hoe hij voor het oog van de camera een vergadering van hooggeplaatste kardinalen uitvoerig de les las over hun al te uitbundige leefwijze. Niet bekend is geworden of hij de budgetten van deze kardinalen ook daadwerkelijk heeft ingekort. Dat zou wel consequent zijn. En dan zijn er van hem zelfs enige stoere uitspraken bekend, terloops gedaan in bijzijn van

journalisten, bijvoorbeeld over gelijkwaardigheid van de vrouw, over mededogen met homoseksuelen en over het bevolkingsvraagstuk dat "mensen niet moeten fokken als konijnen".

Opvallende woorden natuurlijk, maar hoe staat het met de daden van deze paus? Laten we maar kortweg constateren dat vrouwen en openlijke homo's nog steeds geen enkel serieus ambt in de kerk mogen vervullen en dat het gebruik van voorbehoedsmiddelen als het aan de kerk ligt niet gepromoot mag worden en in feite nog steeds verboden is. En de officiële (verbods)regels met betrekking tot abortus en euthanasie zijn de afgelopen eeuw steeds ongewijzigd gebleven. En uitgerekend deze paus wil dan een lichtend voorbeeld zijn op het gebied van de milieu-moraliteit.

De encycliek Laudato Si'

Een encycliek is een gewichtig pauselijk document van leerstellende aard. Vroeger leerde je op katholieke scholen dat de paus in een dergelijk document zijn onfeilbare uitspraken deed*). Tegenwoordig hoor je niet veel meer over de onfeilbaarheid van de paus. Zelfs in behoudende katholieke kringen is het besef wel ingedaald dat ook de paus uiteindelijk maar een mens is, die ook gewoon ziek of zwak van geest kan worden, zoals bij de vorige paus Benedictus al bleek. Dat neemt niet weg dat ook die veronderstelde onfeilbaarheid nog steeds niet door het kerkgezag is weersproken. Dus ook onder paus Franciscus blijft het sprookje in stand.

De door Franciscus in mei 2015 uitgevaardigde encycliek *Laudato Si'* (Wees geprezen) handelt over de milieuproblematiek. Op zich nog wel opvallend, want vorige (onfeilbare) pausen maakten zich in de regel niet druk over het natuurlijke milieu. Immers de mens was de kroon op de schepping en kon met de natuur doen wat hij wilde.

In *Laudato Si'* wordt de aarde voorgesteld als een ongerepte leefwereld, die verontreinigd is door menselijke hebzucht. Franciscus stelt: "Ons gemeenschappelijke huis is als een zuster met wie we ons leven delen.... en die protesteert vanwege het kwaad dat we haar hebben aangedaan. De aarde lijkt steeds meer te veranderen in een immense op-

slagplaats." De hoofdoorzaak van deze neergang zou de toewijding zijn aan de verlichting, aan rede, aan wetenschap. Franciscus: "Vooruitgang van wetenschap en techniek is niet gelijk aan de vooruitgang van de mensheid en de geschiedenis. Er zijn andere wegen naar een gelukkige toekomst, namelijk een erkenning van het mysterie van de vele verbanden die er bestaan tussen de dingen en de schat aan christelijke spirituele ervaring." En dan komt vanzelfsprekend de oplossing die Franciscus aan draagt voor beteugeling van het immense wereldwijd voortwoekerende milieuprobleem: teruggrijpen op de christelijke spirituele ervaring, waarbij hij met name ook nog het gebed aanbeveelt als het middel om tot de vereiste verdieping in de christelijke mystiek te komen. In de encyciek verder geen woord over het terugdringen van de overbevolking, toch oorzaak en tevens gevaar nummer 1 van de snel toenemende milieubelasting van de aarde. En dat terwijl juist de enorme aantallen katholieke volgelingen in Zuid-Amerika, delen van Afrika, de Filipijnen, nog steeds leven overeenkomstig Genesis 1:28: En God zegende hen en zeide tot hen *Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u, en vervult de aarde, en onderwerp haar.*

De oplossing van paus Franciscus voor de gecompliceerde wereldvraagstukken als milieu en voedselvoorziening: Doe maar nederig, keer terug in jezelf en sluit je af van de moderniteit, dan komt alles weer goed.

Het lijkt allemaal zo dichtbij en zo sympathiek, maar niets is gebaseerd op serieus onderzoek en op gedegen kennis van zaken. En op zich is er ook niets tegen als mensen in redelijke mate genieten van hun persoonlijke gevoelens en van hun mystieke belevenissen. Maar erg is het wel, als je belangrijke problemen niet rationeel kunt of wilt oplossen en dan maar uitwijkt naar gevoel en spiritualiteit.

Het groene geloof

Vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw haakten activistische milieubewegingen aan bij een pseudo-religieuze ideologie die je het groene geloof of het groene evangelie zou kunnen noemen. De aarde

PAUS FRANCISCUS SPREEKT MET DE VOGELTJES

wordt voorgesteld als een van oorsprong zuivere leefwereld die continu verontreinigd wordt door menselijke onnatuurlijke ingrepen. Dat mag in een aantal gevallen zeker zo zijn, denk maar aan de ontbossing in de Amazone en de verontreiniging van de wereldzeeën en ook kunnen we niet voorbij gaan aan het feit dat Nederland behoorlijk achterloopt als het gaat om het terugdringen van de CO₂-uitstoot. Maar wie verder in de historie van de aarde terugkijkt, weet dat de aarde altijd wel geteisterd werd door vulkaanuitbarstingen, meteorietinslagen en andere "onzuiverheden". Wat echter vooral opvalt bij aanhangers van het groene geloof is de ongebreidelde aversie tegen de door de wetenschap ontwikkelde agricultuur, plantenveredeling, bio-industrie. Men staat er eenvoudig niet bij stil dat zonder deze innovaties er voor meer dan een kwart van de huidige wereldbevolking absoluut geen voedsel meer zou zijn. In hun ideale "groene" leefwereld eten mensen geen vlees meer en verbouwen zij hun eigen groenten in de tuin achter het huis. Het laatste doet sterk denken aan het destijds ook door Mao Zedong gepropageerde ideaal van de kleinschalige communale voedselvoorziening en de ijzersmeltoven, die iedereen in eigen tuin moest aanleggen. Het gevolg voor China: Honger, hongersnood en nog eens hongersnood en onvoorstelbare armoede. Gelukkig voor China was het in 1976 dat Mao een belangrijke stimulans gaf aan de verbetering van de meer dan erbarmelijke omstandigheden van miljoenen Chinezen: hij ging dood!

De meest opvallende overeenkomst tussen het groene geloof en religie is dat beide een grondige afkeer hebben van en in elk geval een grondig wantrouwen hebben jegens wetenschap. Dat is op zich geen wonder, want het is juist de wetenschap die voortdurend de mysteries ontrafelt waar ze zo van houden. Het is ook niet niets als de wetenschap de paradijselijke visioenen, waar je jezelf helemaal in kunt verliezen, zo maar te kijk kan zetten als onwaarheden en sprookjes.

Zo kan in Nederland onder anderen de schrijfster Lidewey van Noord model staan voor het groene gedachtegoed. In haar boek *Terug Naar De Natuur* (Uitg. Volt 2019) houdt zij zich bezig met het voedselprobleem. Het is een bewogen pleidooi om alles wat met voedsel te maken heeft te benaderen via intuïtie en gevoel.

En met welke argumenten komt Lidewey van Noord? Zij hekelt de kwaliteit van de voedselproducten in de supermarkten. Deze zouden al na enkele dagen elke vitaliteit verliezen. Nee dan bosbessen, die je zelf in het bos geplukt hebt. Die hebben nog een ongelooflijk krachtige smaak. Daar zit nog volop leven in, want die zijn nog rechtstreeks met de aarde verbonden, aldus Lidewey. Ook haalt zij haar vriendin aan, die samen met haar man al haar eigen voedsel zelf verbouwt op een afgelegen boerderij en daar ongelooflijk gelukkig bij is. Kennelijk heeft zij geen weet van al die gevallen waarbij mensen zelf paddenstoelen of bessen uit het bos hebben gehaald en daarbij zware vergiftigingen hebben opgelopen. Kennelijk weet zij niets van de in volkstuinjes gekweekte groenten, die achteraf op een verontreinigde grond waren geteeld met een groot risico op kanker voor de gebruiker. Kennelijk weet zij niets van de voedsel- en warenwetgeving, die er voor gezorgd heeft dat het voedsel in onze winkels nog nooit zo verzorgd en veilig is geweest als in onze tijd. De Nederlandse voedselproducten zijn in de hele wereld befaamd om hun goede kwaliteit en smaak. Voor het groene geloof is kennelijk niet van belang dat juist Nederlandse deskundigen veel hebben bijgedragen aan voort-

GROENTE & FRUIT

✓ biologisch ✓ uit de regio ✓ vers ✓ duurzaam

durende innovatie en gezondmaking van de voedselproductie wereldwijd.

Ook al zijn de adviezen van Lidewey ondoordacht, ja zelfs onverantwoord, dan moeten we toch constateren dat zij in andere delen van haar boek blijkt geeft van een gepassioneerde liefde voor de natuur. En daar is natuurlijk helemaal niets mis mee. Tegen Lidewey en al haar navolgers zou ik dus willen zeggen: ga door met het promoten van begrip en liefde voor onze natuurlijke leefwereld. Dat is inderdaad ook bij de individuele mens onontbeerlijk voor een goed gevoel en voor een evenwichtige levenshouding. Maar schoenmaker blijf alsjeblieft bij je leest. Kom niet met een oordeel over (wetenschappelijke) ontwikkelingen, waarin je je nog nooit serieus in hebt verdiept.

De paus als pleitbezorger van spirituele oplossingen

De aanhangers van het groene geloof bevinden zich in goed gezelschap van paus Franciscus, toch niet de eerste de beste. En deze paus weet zich weer in goed gezelschap van een hele reeks doorluchtige voorgangers. Geloof, veel bidden, liefst met fraaie rituelen, volstreekte overgave aan het verheven kerkelijk gezag, dat is de uiteindelijke oplossing voor alle problemen op aarde. Natuurlijk is dit voor veel mensen ook altijd een ware verlokking geweest. Heerlijk om niet zelf te hoeven nadenken en kennis vergaren. Het werkt als volgt: Als ik op aarde rondloop, dan zegt mijn gevoel immers al heel duidelijk dat ik op een platte schijf loop. Mensen die iets anders beweren, zijn

maar vermoeiend en bovendien vertrouw ik hen niet. Immers zijne heiligheid de paus is alwetend en heeft indertijd al een aantal van die zogenaamde wetenschappers in de ban gedaan. En stel nu dat ik opgegroeid ben op een plantage waar mijn vader zwarte slaven hield, dan zeggen mijn gevoel en mijn intuïtie dat dit een goede zaak is. Mijn vader las elke ochtend in de bijbel en daarin staat dat het zo hoort. Er zijn natuurlijk wel van die nieuwlichters geweest als Alexander von Humboldt en Charles Darwin en nog wat Franse filosofen, die zich fel hebben verzet tegen de slavernij, maar die kenden zelf geen enkele moraliteit. Zij beriepen zich slechts op de rede en op onderzochte feiten. Dat is toch volkomen ondergeschikt aan het pauselijk gezag. Tussen haakjes: nog nooit in de geschiedenis heeft een paus in een encycliek zich uitgesproken tegen de slavernij.

En nu weer deze paus Franciscus, die zegt dat wij voor de oplossing van alle gecompliceerde problemen in de wereld moeten beginnen met verdieping in ons spirituele innerlijk. Dus ons eigen gevoel, onze eigen intuïtie, daar komt het op aan. Intuïtie is niets anders dan het in de loop van de tijd opgebouwde gevoel, dus dat zit wel goed. Mijn opgebouwde gevoelens zeggen dat mijn eigen moeder veel betere koffie schenkt dan mijn schoonmoeder. Mijn vrouw die beweert dat ze allebei hetzelfde koffiemark gebruiken, geloof ik gewoon niet.

Het lijkt allemaal heel onschuldig en vaak is dat ook zo bedoeld. En toch zitten hier gevaarlijke kanten aan. Bijvoorbeeld hebben we in de corona-crisis gezien dat zeker 15% van de volwassen Nederlanders zich liever niet wil laten vaccineren, puur op

gevoelsmatige gronden. Dat lijkt nog weinig, maar toch praat je dan wel over meer dan 1 miljoen landgenoten. En deze landgenoten hebben geen boodschap aan de wereldwijd opgebouwde medische wetenschap en het ongekende succes dat door de vaccinaties wereldwijd inmiddels is bereikt bij het terugdringen van ziekenhuisopnamen en onnoemelijk veel sterfgevallen. Het individuele gevoel dat het hier om een kwaadaardig gif zou gaan is kennelijk allesbepalend. En zo ook: alleen al het idee dat zo'n scherpe injectienaald in

het tere huidje van mijn kind zou gaan is voor een liefdevolle ouder toch niet te verteren.

In dit verband is het eveneens verontrustend dat het groene geloof in Nederland meent met een eenzijdige halvering van de veestapel de wereld-CO₂-uitstoot effectief te kunnen beïnvloeden. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat je je niet de vraag zou mogen stellen of uitgerekend het dichtbevolkte Nederland wel een geschikt land is voor grootschalige bio-industrie. Maar ook een dergelijk probleem moet op termijn wel oplosbaar zijn met verstandig beleid en in elk geval niet met kortzichtige, de maatschappij ontwrichtende maatregelen.

Terugkomend op paus Franciscus: Laat hem maar de spiritualiteit en moraliteit bevorderen bij zijn eigen elite van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders. Dat kan geen kwaad. En wat de wereldproblemen betreft, paus, laat eens goede onderzoeken doen naar de economische en sociale misstanden en de oorzaken daarvan in met name de katholieke delen van de wereld. En vergeet dan ook niet om bij uw (tegenwoordig) bevriende leiders van andere godsdienstige richtingen aan te dringen op afschaffing van allerlei vormen van uitbuiting en slavernij die nog bestaan in de landen die onder hun geestelijk gezag vallen.

*) Noot van de redactie: Als een paus iets ex cathedra afkondigt, dan heet hij onfeilbaar te zijn. Sinds het Eerste Vaticaans Concilie in 1870 het dogma van de onfeilbaarheid heeft afgekondigd, heeft slechts eenmaal een paus ex cathedra gesproken, namelijk paus Pius XII, die in 1950 het dogma van de tenhemelopneming van Maria afkondigde. (Wikipedia)

Vrijdenken, kent u die uitdrukking?

door **René van Elst**

In de avond van 30 september jl. organiseerden Vrij Links (VL) en De Liberale Denktank (DLD) een 'e-salon', dat wil zeggen een Zoom-meeting, over 'Vrijdenken in tijden van nieuwe orthodoxieën', met een inleiding van Floris van den Berg en reacties daarop van Femke Lakerveld en Geerten Waling. De organisatoren waren Lars Benthin (DLD), Lorenzo Girardi (VL), Joep Schrijvers (VL) en Paul Werker (DLD).

Toen ik, benieuwd hiernaar, mij aan wilde melden, bleek het evenement al voltekend te zijn, maar dankzij het feit dat ik mij erop kon beroepen eindredacteur van dit vrijdenkersblad en kennis van Floris van den Berg te zijn, kreeg ik toch een toegangscode. Tijdens het evenement zelf bleek dat minstens de helft van de aangemelden niet was komen opdagen. Zo maken mensen die half geïnteresseerd zijn het serieus geïnteresseerden onmogelijk om mee te doen.

Het bestaan van Vrij Links was mij al bekend; het is een beweging – inmiddels ook een stichting – die als doel heeft het debat over progressieve, vrijzinnige waarden, in en buiten Nederland, te faciliteren en te stimuleren. Voor meer bijzonderheden verwijs ik naar hun website.

Een minder duidelijke status heeft 'De Liberale Denktank'. O.a. de Telders Stichting en het Belgische collectief Liberales noemen zich liberale denktanks, maar deze tank is een clubje uit de Haagse VVD met als streven om prikkelende onderwerpen bespreekbaar te maken, zowel binnen als buiten de partij, en zowel onder VVD'ers, als samen met andere geïnteresseerden.

Een min of meer links en een min of meer rechts gezelschap dus, met een min of meer vergelijkbare doelstelling. Aan dat laatste zal het te danken zijn dat ze elkaar hebben gevonden. Was het een éénmalige zaak? Het antwoord op die vraag zullen we moeten afwachten.

De vragen die in de aankondiging van de e-salon aan de orde werden gesteld, waren:

- Wat is het vrijdenken? Wat is de status ervan vandaag de dag?
- Wie zijn de hedendaagse vrijdenkers, waar zijn ze te vinden?
- Van welke macht en groepen maken zij zich los, of waar horen ze

juist bij?

- Wie zijn de huidige vrienden en vijanden van het vrijdenken?

Dat men zich met zulke vragen niet tot onze vereniging heeft gewend, moet ons te denken geven. Het zijn trouwens vragen die wij onszelf ook mogen stellen. Ik vat hier samen wat de drie sprekers te zeggen hadden.

Floris van den Berg

In zekere zin werden wij van DVG wel vertegenwoordigd door milieufilosoof, auteur van boeken als *De vrolijke feminist*, *On Green Liberty* en *Hoe komen we van religie af?* en medelid Floris van den Berg, een vertrouwde naam voor onze lezers. Deze gaf een inleiding, waarin hij niet zozeer de genoemde vragen beantwoordde, als wel een uiteenzetting gaf over het uit zijn werken bekende ecohumanisme, dat in zijn visie een vorm van vrijdenken is of daar vergaand mee samenvalt. Het is bepaald niet zomaar van alles denken. Het gaat uit van twee basisprincipes:

1. Een ethisch principe: het onnodig toebrengen van leed aan anderen is slecht. Bepalend daarbij is of de ander kan lijden.
2. Het rationaliteitsprincipe: iedere uitspraak moet door goede argumenten ondersteund worden.

Vrijdenken is enerzijds een methode, anderzijds een houding t.o.v. het leven en de wereld. De kern

is steeds: kritisch nadenken. Dat komt niet aan-waaien, je moet jezelf bekwamen in het kritisch beschouwen van je eigen gedachtegoed. Je kunt het georganiseerd doen; in ons land bestaat de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, opgericht in 1856. Een kleiner wordende club die nauwelijks nog als nodig wordt gezien; praktisch alles waarnaar gestreefd werd, is verwezenlijkt.

Aan de basisprincipes koppelde Van den Berg:

1. Scepticisme, zoals van de stichting Skepsis: je moet niet zomaar alles geloven en de bewijslast ligt altijd bij degene die beweert dat iets het geval is.
2. Atheïsme, waar vrijdenken noodzakelijk toe leidt. Ook al ben ik liberaal, aldus Van den Berg, ik vind dat we ernaar moeten streven om van religie af te komen. Goed onderwijs zou de mensen vanzelf tot atheïst maken.
3. Secularisme; dit houdt niet noodzakelijk atheïsme in; het betreft de scheiding tussen kerk en staat. Seculier onderwijs voor iedereen vereist afschaffing of althans grondige wijziging van Grondwetsartikel 23.
4. Humanisme: een positieve visie op het leven, een rationeel alternatief voor religie, een wereldbeeld waarin je ook goed kunt zijn zonder god.
5. Mensenrechten: het principe dat iedereen moreel gelijk is, zoals in 1948 is vastgelegd in de Universal Declaration of Human Rights.
6. Feminisme, in de zin dat mannen en vrouwen gelijkwaardig zijn; onderdrukking en achterstelling van vrouwen moeten bestreden worden (ook in de Islam).
7. Politiek en ethisch liberalisme, met als uitgangspunt (van J.S. Mill) dat – simpel gezegd – alles mag, zolang je anderen maar geen schade toebrengt. De overheid bewaakt dat mijn vrijheid stopt waar jouw vrijheid begint. En anderen mogen niet verhinderen dat ik dingen doe die anderen niet schaden. Medisch niet noodzakelijke jongensbesnijdenis zou verboden moeten worden omdat deze schade en lijden toebrengt. Vrijheid van expressie is essentieel voor het liberalisme; je moet alles kunnen zeggen, ook als het kwetsend is.

Ethiek gaat tegenwoordig niet meer over mensen alleen; het gaat om alle wezens die kunnen lijden, nu en in de toekomst. Mensen van nu worden ongeacht "ras" of IQ of sekse als moreel gelijkwaardig beschouwd. *Presentisme* houdt echter in dat toekomstige generaties niet als moreel gelijkwaardig worden beschouwd en dat die worden gediscrimineerd. Dat doen wij door een te grote ecologische voetafdruk te hebben; dat is als wij meer consumeren dan de Aarde kan genereren en daardoor rooibouw plegen op toekomstige generaties. Voorts is er *speciëcisme*, dat inhoudt dat er wordt gediscrimineerd op basis van de soort; mensen mag je geen

Floris en Don - foto Annemarieke Otten

schade of leed toebrengen maar, speciëcistisch gezien, dieren wel. Het "kunnen lijden"-kriterium maakt dat de morele cirkel niet alleen mensen, maar ook dieren omvat. Als je dat onderschrijft volgt er noodzakelijk (8) veganisme uit. Je kunt geen vrijdenker of liberaal zijn zonder veganist te zijn, aldus Van den Berg. Tenslotte is er het (9) ecologisme: wij steunen af op een ongekende ecologische crisis; gunnen wij onze kinderen net zo'n leven als het onze, dan moeten wij drastisch gaan hervormen en werken aan duurzaamheid.

Femke Lakerveld

Vervolgens bracht Femke Lakerveld enige gedachten over vrijdenken te berde. Zij is acteur (in het theater, in TV-series en in films als *Hufters & Hofdames* en *Simon*), sociale-wetenschapper, componist en adviseur/toezichthouder op cultuurgebied, schreef het manifest van Vrij Links en is sinds 2018 voorzitter van het stichtingsbestuur.

Zij verklaarde zich met het vrije denken bezig te houden vanuit een allengs sterker gevoelde maatschappelijke urgentie. Het is een belangrijke voorwaarde voor een vrije open democratische samenleving, maar het staat onder druk, net als andere vrijheden waar Vrij Links voor opkomt. We zien dat gevraagd wordt om *safe spaces*, we zien censuur (ook in de cultuursector), dominante ideologieën en allerlei vormen van ongelijkheid. Dus vrijdenken is belangrijk. In mijn beleving, aldus Lakerveld, was vrijdenken altijd tegen dogma's, tegen ideologie, tegen religie, gebaseerd op wetenschap en feiten en ratio; Floris van den Berg voegt daar met het lijdenbeginsel iets belangrijks aan toe. Het vrijkomen van de ideologie krijgt pas echt waarde als je de verkre-

Femke Lakerveld – foto Eddy Terstall

gen ruimte opvult met compassie. Een vrije samenleving vereist niet alleen rationaliteit e.d., maar ook medemenselijkheid/medewezenheid op basis van gelijkwaardigheid. Vrij Links biedt ruimte aan vrijdenkers, is vrijzinnig/progressief/seculier geïntereerd, heeft ook al eerder aangedrongen op seculier onderwijs en staat pal voor het vrije woord en vrijheid van expressie.

Lakerveld zei vrijdenken de laatste tijd met moed te associëren. Vrij Links is veel in aanraking gekomen met mensen die zich moedig hebben losgemaakt van religies en ideologieën en die grote persoonlijke offers hebben gebracht. Zulke mensen komen vaak alleen te staan, hebben te maken met vrijheidsbeperkingen en bedreigingen. De staat moet zich tot taak rekenen te waarborgen dat de ruimte er is voor zulke vrijdenkers. De vrijheid van meningsuiting zou door links sterker moeten worden geclaimd dan nu gebeurt, want die is onmisbaar voor iedereen zonder geld of positie of macht die voor zichzelf wil opkomen. Ook dan is moed vereist, want je baan of reputatie kan op het spel staan. Ook links van Vrij Links, in het domein van cultuurrelativisme en woke-ideologie, kun je het zwaar te verduren krijgen. Je kunt je uit een bekrompen cultuur losgeworsteld hebben en je wilt opkomen voor vrouwenrechten, je zoekt je toevlucht bij links en dan krijg je te maken met cultuurrelativisten die voor lief nemen dat de vrouwen in

die andere cultuur een ondergeschikte positie hebben.

Geerten Waling

Geerten Waling is historicus, columnist bij Elsevier en schrijft boeken over politieke onderwerpen, zoals *1848, clubkoorts en revolutie* en *Zetelroof*. Hij meldde als historicus bij het onderwerp van deze avond op de eerste plaats te denken aan de lange vaderlandse traditie van vrijdenken. Hij noemde Erasmus als een vroege vrijdenker (wat ik persoonlijk nogal vergezocht vind), voorts Spinoza en Gerard Noodt (die stelde in 1699 dat de hoogste macht bij het volk berust). Vrijdenken kan niet zonder vrijheid van meningsuiting en die kan niet zonder vrijheid van drukpers, van vereniging en van vergadering. Een burgercultuur en een maatschappelijk middenveld zijn ook van belang.

Gewone mensen moeten aan het debat kunnen deelnemen en daartoe kennis kunnen vergaren. We hebben een lange traditie en een redelijk grote vrijheid, al valt er nog het e.e.a. te verbeteren, en een cultuur waarin iedereen zich op min of meer gelijke voet via social media kan uiten, maar je moet ook iets gemeenschappelijks hebben, een ruimte waarin je niet langs elkaar heen praat maar met elkaar. Dat is veel lastiger te bereiken.

Een grote vijand van het vrije denken is het groepsdenken. Dat zie je bij zowel wokies als wappies. De Nederlandse poldercultuur wordt veel geprezen en is een katalysator geweest voor veel debatten, maar is ook vijandig jegens vrijdenken. Er is angst voor een echte debatkultuur zoals wij die met

Geerten Waling in 2017 – foto R. van Elst

onze geschiedenis eigenlijk zouden moeten hebben; de vraag is hoe we zo'n cultuur kunnen bevorderen en behouden en kunnen blijven vrijdenken binnen de vrijheid die de overheid moet garanderen. De ervaring is dat je in de cultuursector en in de academische wereld al gauw binnen een bepaald paradigma moet denken, anders word je niet uitgenodigd of je krijgt geen subsidie. Aan de andere kant heb je de FvD waar gedacht wordt dat complottheorieën wel waar moeten zijn, omdat ze niet stroken met wat de goegemeente denkt; dat is een soort geloof dat kritisch denken altijd leidt tot waarheid. Daar zitten de vrijdenkers zo'n beetje tussenin. Ik heb gemerkt, aldus Waling, dat zich noemende vrijdenkers ook niet altijd ruimte bieden aan anderen om vrijuit te spreken. Een neiging tot censureren is de meeste mensen niet vreemd.

We proberen, aldus Waling, uit te stijgen boven onze biologisch gegeven trekken, maar de sociologische en massapsychologische processen van ergens bij willen horen, maken vrijdenken en het doorvoeren daarvan in het publieke debat, moeilijk. De moed en de vrijheid om echt vrijuit te spreken zijn weinigen gegeven; de meeste mensen hebben daar geen geld voor of kunnen hun reputatie niet op het spel zetten. De vraag is hoe we in deze omstandigheden boven onszelf uit kunnen stijgen en de waarden van de Verlichting hoog houden.

Vragen van Benthin

Floris van den Berg reageerde vervolgens op een vraag van Lars Benthin, hoe hij zijn stelligheid inzake geloof en religie rijmt met zijn pleidooi voor vrijdenken. Mensen hebben, aldus Van den Berg, de neiging te denken dat voor een vrijdenker alles een open einde heeft. Er zijn echter dingen die een oplossing hebben, die tot een conclusie leiden. Gaat het over het bestaan van God, dan is het aan de theïst om te zeggen wat God is en wat voor diens bestaan de bewijzen zijn; die bewijzen kunnen worden weerlegd en dat is ook gebeurd. Er is geen goed argument voor het bestaan van welke god dan ook. Zo kan vrijdenken uitkomsten hebben. Het is niet 'anything goes' en het is ook niet dogmatisch: het is niet dogmatisch als je op rationele wijze vaststelt dat twee plus twee vier is.

Benthin vroeg vervolgens hoe we mensen ertoe kunnen brengen om zich te bekwamen in kritisch

denken. Van den Berg zei hierop dat we de neiging hebben te onderschatten hoe vatbaar ons brein is voor allerlei onzin, vooroordelen en drogredenen en hoe moeilijk waarheidsvinding is. Hij sprak zich in dit verband positief uit over het Amerikaanse onderwijs, waar een vakgebied critical thinking is ontwikkeld. Daarin zijn op een toegankelijke wijze logica, wetenschapsfilosofie, argumentatietheorie, retorica, ontmaskeren van drogredenen etc. samengevoegd. Dat wordt op sommige Amerikaanse scholen gedoceerd; het is iets wat je kan leren en eigenlijk vanaf de lagere school al zou moeten leren.

Femke Lakerveld zei dat zij het van groot belang acht voor de gewenste debatcultuur, dat mensen met elkaar in aanraking komen, dat kinderen van allerlei gezindten bij elkaar op scholen zitten die een seculiere cultuur waarborgen waarin religie of andere ideologieën geen privileges genieten. Confrontatie met andersdenkenden maakt dat men wel kritisch *moet* leren denken. Het is heel zorgwekkend dat de scholen in bijvoorbeeld Amsterdam sterk gesegregeerd zijn. Burgerschapsonderwijs en kritisch nadenken zijn belangrijk, maar voorop moet staan dat we elkaar niet proberen te vermijden. De overheid zou zich hiermee moeten bemoeien en zou ook veel vaker het goede voorbeeld kunnen geven. De praktijk in de cultuursector is dat je wordt doodgegooid met allerlei codes ter bevordering van inclusie en diversiteit met etnische registratie en met bias-trainingen ter bewustmaking van vermeende privileges. Dat is niet het goede voorbeeld, het is opleggen van ideologie aan een heel domein, zoals in de universiteiten gebeurt met 'handleidingen'. Daarmee wordt het vrijdenken niet geholpen, maar ge- en verhindert.

De moraal van het verhaal

Tot zover dit verslag. Wat valt ons op?

Net als in het geval van de expositie in het Amsterdam Museum, waar Maarten Gorter in dit nummer over schrijft, heeft voorzover ik weet niemand voor dit evenement contact opgenomen met onze vereniging. Eens te meer blijkt dat wij schitteren door onbekendheid, of door vermeende onbeduidendheid. Floris van den Berg heeft onze vereniging genoemd, maar veel wervende kracht ging er van zijn woorden niet uit. De geformuleerde vragen werden door hem, zoals ik hierboven al schreef, niet concreet beantwoord, wel is duidelijk dat zijn ideeën op veel punten met die van het "officiële" vrijdenken – dat van ons dus – overeenkomen.

Door Femke Lakerveld lijkt het mij goed gezien dat het vrije denken onder druk komt te staan van inclusie- en diversiteitsideologie en dat links te weinig weerstand biedt aan cultuurrelativisme. Haar pleidooi voor seculier, niet gesegregeerd, onderwijs is sympathiek. Dat niet alle ouders daar gecharmeerd van zouden zijn, ligt voor de hand.

Ik kreeg de indruk dat Lakerveld ook een goede blik heeft op wat het reguliere vrijdenken inhoudt. Maar net als anderen volgt zij de recente trend om geloofs- en ideologie-afvallers vrijdenkers te noemen en vrij denken en het vrijdenken door elkaar te halen. In dit verband verwijs ik nogmaals naar het artikel van Maarten Gorter, die laat zien dat het be-

grip vrijdenker door anderen nog ruimer wordt opgevat. Bij Human spreken ze over "Denken buiten de vaste kaders en gebaande paden". Daar kunnen we moeilijk bezwaar tegen maken – we hebben ook geen alleenrecht op het woord vrijdenken – maar het heeft iets van een (homeopathische?) verdunning van de klassieke vrijdenkgedachte.

Geerten Waling wees terecht op de voor het vrijdenken vereiste maatschappelijke vrijheden. Ook hij ziet het vrijdenken – hij ziet het ruim want ook hij spreekt over het vrije denken – onder druk staan, namelijk van woke- en wappie-groepsdenken. Dat er ook vrijdenkers zijn die weinig ruimte bieden aan andere opvattingen dan hun eigen conclusies, wie zal het verbazen? Niets menselijks is vrijdenkers vreemd.

Voorzover we al grip hadden op het woord vrijdenken, glipt het dezer dagen tussen onze vingers door. Dat is één probleem; of het ernstig is zal nog moeten blijken. Een ander probleem is door Floris van den Berg aangestipt: het krimpen van onze vereniging. Of dat te maken heeft met het feit dat vrijwel al onze doelen bereikt zijn, betwijfel ik, te meer omdat er nog veel te wensen over is, met – naar ik meen – wijziging van art. 23 Gw. bovenaan ons lijstje. Zoals steeds lijkt het het beste om meer de publiciteit te zoeken, maar waar kunnen wij nog mee opvallen?

Zie het artikel op pag. 17

Bij pag. 15/16→

parlement bekritiseerd en indien nodig bijgesteld. Wie het niet eens is met maatregelen, kan op allerlei manieren protesteren, maar een wild straatprotest, zonder vergunning, vind ik niet gepast.

Het gaat mij vooral om wat mensen zou moeten motiveren om strijdbaar te zijn en actie te voeren. Veel meer mensen vonden het op deze avond in Utrecht belangrijk om tegen coronamaatregelen te demonstreren dan om zich bezig te houden met de catastrofale klimaatcrisis die zich in rap tempo in de wereld aandient, van bosbranden, smeltende gletsjers en ijskappen, hittestrucs, verzuring van de oceanen, smeltende permafrost en, indirect, een massa-extinctie van soorten. Wij mensen laten ons constant afleiden. Als we maar niet hoeven te denken aan de naderende catastrofe die wij door onze nalatigheid veroorzaken. Mensen maken zich druk om de verkeerde dingen. Er is een hiërarchie van morele problemen maar protest tegen het huidige coronabeleid komt daar niet op voor.

Keer op keer mag de jonge Zweedse Greta Thunberg spreken in belangrijke politieke gremia als de EU en de VN. Haar voordrachten worden met applaus en soms met een staande ovatie ontvangen. Maar dan. Dan niks. Tekenend is de repliek van Juncker, voorzitter van de Europese Commissie, die na een bondige en vlammeende toespraak van Greta op wauwelende toon een verhaal over Europees beleid over toilet doorspoelen begint. Greta laat zich echter door niets en niemand afleiden.

De kennis over catastrofale klimaatverandering kwam bij haar keihard binnen, ze kon deze niet meer uit haar gedachten krijgen en ze leed er emotioneel onder. Het verbaast haar dat mensen niets doen, niet constant in een staat van paniek zijn, niet alles op alles zetten om te redden wat er te redden valt. Ze besluit in schoolstaking te gaan voor het klimaat door gedurende enkele weken voor de parlementsverkiezingen, in haar eentje, met een bord (staking voor het klimaat) voor het Zweedse parlementsgebouw te gaan zitten. Filmmaker Nathan Grossman is er vanaf het begin bij om Greta te filmen. Zij wordt aangesproken door oudere mensen die vinden dat zij naar school moet gaan. 'Maar waarom naar school gaan als er geen toekomst is?', riposteert Greta. Ze heeft overigens wel haar schoolboeken mee en studeert vlijtig verder. Greta houdt vol en in de weken daarna komen er mensen, vooral schooljeugd, bij haar zitten. Wanneer de media er aandacht aan besteden gaat het snel. Ook de internationale media pakken het verhaal snel op.

Over 'I am Greta'

door **Floris van den Berg**

Ik fietste langs een groep van enkele honderden boze en verontruste medelanders die van heinde en verre waren gekomen om een protesterende restauranthouder steun te betuigen. Die weigerde namelijk klanten om hun QR code met vaccinatiebewijs te vragen en werd daarom door de politie gedwongen de deuren te sluiten. Ik kwam terug van een filmavond in Utrecht waar *I am Greta* (2020) werd vertoond, met een nagesprek waar Ivo Hoefsloot van Extinction Rebellion en ik aan deelnamen. Het aantal mensen dat in deze film en een reflectie daarop geïnteresseerd was, was een fractie van het aantal mensen dat zich druk maakte over het vertonen van een vaccinatie- of testbewijs.

De overheid worstelt met het nemen van maatregelen in de naweeën van de coronapandemie, waarvan niet zeker is of deze weer op zal laaien, en neemt allerlei maatregelen die niet altijd consistent en consequent zijn. Gelukkig is onze samenleving een democratie en worden maatregelen door het

Arnold Schwarzenegger retweet een filmpje met een BBC interview met Greta aan zijn miljoenen volgers. Klimaatstakingen (Fridays for future) worden over de hele wereld gehouden. Greta blijkt goedgebekt en kan de media zonder gedraaikont te woord staan in duidelijke taal met de boodschap: 'Er is een klimaatcrisis, we moeten actie ondernemen, nu.' Ze ontvangt uitnodigingen om te komen spreken op klimaatconferenties. Met hulp van haar ouders en vooral haar vader Svante die haar overal vergezelt, gaat ze daar heen. Ze schrijft haar speeches zelf. Die speeches zijn morele krachtexplosies van verontwaardiging en beschuldiging. Zij zegt de dingen op een manier die mensen doorgaans ongepast vinden.

Greta laat haar boosheid en verontwaardiging zien. Zij laat zich niet afleiden. En zo wordt Greta het gezicht van mondiale klimaatprotesten. Hoogtepunt van de film *I am Greta* is de legendarische speech in de VN voor alle verzamelde wereldleiders waarin zij de inmiddels gevleugelde woorden 'How dare you!' de zaal vol onwillige politieke leiders in slingerd.

Ondanks de klimaatprotesten was de verkiezingsuitslag in Zweden dramatisch met een verlies voor de groenen. Klimaat heeft in Zweden geen prioriteit. Nu zijn er landen, zoals Canada en Nieuw-Zeeland, waar het klimaat door de politieke leiders wel serieus wordt genomen, maar zelfs in die beide landen neemt de CO₂-uitstoot toe. Mooie woorden zijn nog geen daden. Greta neemt het klimaatprobleem wél serieus. Ze wijdt er haar leven aan. Ze hervormt de levensstijl van zichzelf en haar redelijk welgestelde familie. Haar ouders zijn geen milieu-activisten, maar Greta slaagt erin om haar ouders veganistisch te laten eten, een elektrische auto te laten rijden, niet te laten vliegen et cetera.

Een probleem dient zich aan wanneer Greta wordt gevraagd om voor de VN te spreken in New York. Greta wil immers niet vliegen. Ze vindt het hypocriet om op een milieuvervuilende wijze naar een klimaatconferentie te gaan. Toch wil ze graag spreken. Dan krijgt ze uitnodiging om met een zeilboot over de oceaan mee te gaan. En zo geschiedt. Greta, Svante en de filmcrew gaan aan boord van de mini zeilboot met Spartaanse accommodatie. Vijftien dagen op volle zee in een deinend schip. Greta heeft het zwaar. Heel zwaar. Als ze aankomt in New York wordt ze als een held ontvangen door

klimaatactivisten, onder andere van Fridays for Future en Extinction Rebellion.

De film ontroert. En verontroest. Ik vind mezelf een slappe zak. Ik weet immers van de milieucrisis. Ik weet dat er nu actie moet worden ondernomen. Dat er geen tijd is om af te wachten. Dat we alles op alles moeten zetten. Greta laat zich niet afleiden. Daarin is ze bijzonder. Ik laat me wel afleiden. Ik loop weliswaar af en toe mee met klimaatprotestmarsen, teken wat petitie's, ben lid van de Partij voor de Dieren (die klimaat serieus neemt), ondersteun milieu-organisaties, schrijf essays en boeken over het onderwerp, doe-er over de ecologische crisis en geef er voordrachten over, maar mijn focus ligt niet hon-

derd procent op de klimaatcrisis. Ik zou veel meer kunnen en moeten doen. Ik laat mij afleiden. Door andere problemen. Door vermaak.

Een ochtend googlen ter voorbereiding van een nagesprek op de film *I am Greta* stemt bepaald niet vrolijk. De film heeft goede besprekingen en goede kijkcijfers, Greta krijgt veel aandacht in de pers, de klimaatprotesten zijn de afgelopen jaren enorm toegenomen. Maar dan zijn er de twee negatieve zaken. Enerzijds de constatering dat mondiaal de CO₂-uitstoot nog steeds toeneemt en dat de klimaatdoelen van het Parijsakkoord lang niet gehaald zullen worden als we zo doorgaan. En anderzijds het vitriool van Greta-haters die er bij de vleet zijn.

Greta is een boodschapper. Wat zij zegt – op niet mis te verstane en compromisloze wijze – weerspiegelt precies de wetenschappelijke consensus over de klimaatcrisis. Het stemt mij moedeloos dat zoveel mensen ziende blind zijn. Niemand stelt wetenschap in *Frage* wanneer het gaat over de wetenschap achter de technologie die wij elke dag gebruiken. Wanneer echter wetenschap met een onwelgevallige boodschap komt, ontstaat er opeens een verregaande scepsis richting diezelfde wetenschap.

We zitten in een trein waarvan we weten dat deze de afgrond in zal rijden. We weten echter niet hoelang het traject nog is. Wetenschappers waarschuwen voor de afgrond. Greta zit in de trein en spreekt mensen boos toe om hen te manen de trein tot stoppen te brengen. De trein gaat echter steeds sneller rijden. Er wordt geprotesteerd. Er worden mooie afspraken gemaakt. Er wordt gereageerd tegen de protesten. Maar de trein rijdt door. Naar de afgrond. *How dare you!*

Vrijdenkers- tentoonstelling gekaapt door identiteitspolitiek- activisten

door **Maarten Gorter**

Eerder Frans Bauer dan Spinoza

Donderdag 30 september ben ik met eindredacteur René van Elst en opmaker Jaap van Dijk naar de tentoonstelling *Vrijdenkers: van Spinoza tot nu* in het Amsterdam Museum geweest. Deze tentoonstelling is door het museum in samenwerking met het Humanistisch Verbond (HV) ingericht, waarvan de laatste zich steeds meer het begrip “vrijdenker” toe-eigent en doet alsof De Vrije Gedachte niet meer bestaat. Zo heb ik van ons bestuur begrepen dat er geen enkele poging tot zoeken van contact is ondernomen. Ik had aan het begin van de tentoonstelling al geen goed gevoel doordat de makers op het bord aan de ingang duidelijk maakten dat iedereen “zich veilig en welkom moet voelen”. Blijkbaar geldt dat niet voor de economische onderklasse, het ticket voor de expositie koste namelijk maar liefst €20 en ik denk dat de gemiddelde bezoeker hooguit een uur of anderhalf binnen zal zijn. Het HV heeft kennelijk niet alleen de band met De Vrije Gedachte uit het oog verloren maar heeft meteen ook alle socialistische overtuigingen die traditioneel

bij de vrijdenker-bewegingen horen bij het vuil gezet. De tekst op het bord impliceert dat zich “welkom” voelen niet voor de lokale schoonmaakster is die ook eens naar een tentoonstelling wil, maar wel voor orthodoxe moslims die zich “gekwetst” voelen door Mohammed-cartoons, deze cartoons zijn dan ook alleen geblurred te zien. Het HV capituleert hiermee voor een islamitisch dogma; het niet mogen afbeelden van de profeet. Waar in de klassieke opvatting vrijdenken nog stond voor zich los maken van religieuze dogma’s en autoriteit, buigt het HV daar liever voor. Meteen na het bord is een scherm te zien waar volgens de tentoonstelling “vrijdenkers” geïnterviewd worden. Ik heb slechts één persoon voorbij zien komen die je een vrijdenker zou kunnen noemen, namelijk Lale Gül, die op de vraag of beledigen altijd moet kunnen als enige ja zei. De rest van de geïnterviewden o.a. Tim Hofman, Sylvana Simons en Hedy d’Ancona, antwoordde liever met nee of ontwijkend. Het werd al snel duidelijk dat volgens de tentoonstelling het begrip vrijdenken erg ruim opgevat dient te worden. Iedereen die “tegen de stroom in

gaat” is een vrijdenker ongeacht of wat gedacht en beweerd wordt rationeel, wetenschappelijk of empirisch toetsbaar is. Zo was er zelfs een vrouw met een hoofddoek die op het scherm even mocht vertellen hoe erg “gevaarlijk” beledigen wel niet kon zijn. Soms vroeg ik me af echt wanneer Frans Bauer met de camera van Bananasplit zou binnenkomen om te vertellen dat het allemaal een grap is.

Identiteit belangrijker dan rationaliteit

Na het vreemde bord en het nog vreemdere filmpje is er een gedeelte van de tentoonstelling dat wel echt een verband heeft met vrijdenken, daar zijn de klassieke vrijdenkers te zien uit de renaissance, de verlichting en de tijd van Darwin. Er liggen mooie klassieke werken in vitrines achter glas, je krijgt alleen wel een hernia van de het hele tijd gebukt kijken op die tafels. Blijkbaar geldt het zich “welkom” voelen ook al niet meer voor oudere mensen die last van hun rug krijgen van de hele tijd krom staan. Na dit goede stuk van de tentoonstelling gaat het heel snel bergafwaarts. Zo zijn – in een film op een ander scherm – de geblurde Mohammed-cartoons te zien en is Afrikaanse kunst over slavernij en kolonisatie te zien; wat deze kunst met vrijden-

ken te maken heeft, wordt niet uitgelegd. Na deze kunst komt er veel aandacht voor feminisme, zwarte emancipatie, homorechten en allerlei andere (sub-)culturen. De identiteitspolitiek spat er vanaf, het draait namelijk vooral om het vrouw, zwart en homo "zijn" en de "beleving" hiervan. Ook hier wordt geen enkele poging gedaan om uit te leggen wat dit met vrijdenken te maken heeft. Of dit "tegen de stroom ingaan is" valt ook te betwijfelen, de in deze tentoonstelling over het paard getilde Sylvana Simons is lid van de Tweede Kamer, is regelmatig op TV en haar mening over Zwarte Piet wordt ruimschoots gedeeld in de grote steden. Toen kwam er een wand, gewijd aan Mitchell Esajas (die voor zijn amateur-bibliotheek The Black Archives € 800.000 subsidie kreeg) die als vrijdenker wordt gepresenteerd met een verhaaltje waarin wordt gesteld dat het Zwart met een grote Z is als we over zwarte mensen praten maar niet wit met een grote W als het over witte mensen gaat, want dat is "racistisch". De identiteitspolitiek bereikte hiermee een hoogtepunt en nam zo zelfs pseudo-religieuze vormen aan. Zwart met een grote Z schrijven als het over de "eigen" groep gaat doet denken aan christenen die god met een grote G schrijven als het over hun "eigen" god gaat maar dat niet doen als het over "heidense" goden gaat.

Een klein tafeltje voor De Vrije Gedachte

Vlak bij de wand over Mitchell Esajas staat een klein tafeltje met spullen gerelateerd aan De Vrije Gedachte waar boeken van Anton Constandse liggen. Er hing ook nog een grote trom waar De Vrije Gedachte op staat, dit was een van de weinige hoogtepunten van de tentoonstelling. De Vrije Gedachte is blijkbaar nog niet helemaal vergeten door het HV maar we worden wel be-

handeld als een relikwie uit het verleden. Een stoffige "witte mannen (met uiteraard een kleine w) club" uit een ver verleden, die zich helemaal niet inzet voor de "juiste strijd", doelend op de strijd voor zwarte emancipatie. Waar het bestrijden van racisme uiteraard wel een zaak van vrijdenkers is aangezien racisme voortkomt uit pseudo-wetenschap en vaak ook met pseudo-religieuze argumenten komt die niet overeind blijven na degelijk onderzoek. Deze "anti-racisten" zijn echter niet bezig met weten-

schap, het draait alleen maar om de "beleving" en het "gevoel" van het zwart zijn.

Na de overkill van identiteitspolitiek komt er helemaal aan het eind ook nog een wand met (in de ogen van de exposanten) rechtse vrijdenkers zoals Theo van Gogh, Gerard Reve en Pim Fortuyn. Het deed mij grappig genoeg denken aan de geestelijk vader van de Nieuw Links-beweging, Herbert Marcuse die in zijn boek *A Critique of Pure Tolerance* (een verwijzing naar Immanuel Kant's *Kritik der reinen Vernunft*) beweerde dat de heersende klasse gebruik maakt van "repressieve tolerantie". Dit betekent dat de machthebbers bepaalde kritiek of geluiden toelaten, zodat de massa niet in opstand komt. Als voorbeelden gaf hij de nar en het carnaval die vaak het zittend bestuur belachelijk maken maar geen gevaar vormen voor hun macht. Zou het ook "repressieve tolerantie" zijn om helemaal op het eind van de tentoonstelling nog even snel een wand voor rechtse vrijdenkers in te richten om niet

de kritiek te krijgen dat het bijna allemaal "links" is? Al met al was het een erg teleurstellende middag met te weinig aandacht voor het klassieke vrijdenken en veel te veel voor identiteitspolitiek.

(Foto's: R. van Elst)

door Anton van Hooff

Het zal wel aan mijn filologische opleiding tot classicus liggen dat ik heel gevoelig ben voor zuiver taalgebruik. Juist vrijdenkers, die toch helder denken, dienen zich helder uit te drukken. Vooral als het om sinistere begrippen gaat, constateer ik met afschuw vaak een onzuiver gebruik. Laten we drie voorbeelden nemen: fascisme, holocaust en genocide.

Fascisme van Mussolini

De klik van Poetin heeft er een handje van iedere tegenstander als fascist aan te duiden. Daarmee volgt zij getrouw de traditie van het stalinisme. Zelfs de brave sociaaldemocraten van de Duitse SPD werden voor sociaal-fascisten uitgemaakt. In Nederlandse kranten van de jaren dertig duikt de verbastering 'facsist' op. Toen kon men nog echt weet hebben van de betekenis van *fascismo* in zijn bakermat, het Italië van Benito Mussolini.

De term werd afgeleid van het Latijnse 'fasces'. Dat zijn de 'roeden' die om een bijl gewikkeld zijn. De Romeinse ambtsdragers, in het bijzonder de consul, werden vergezeld door dienaren met zulke roedenbundels als symbool van autoriteit, *imperium*. De autoritaire staat die Mussolini beoogde en vestigde, voelde zich wel bij dit teken. Op heel wat gebouwen uit de jaren twintig en dertig zijn de fasces in reliëf nog te zien.

Fascis, het enkelvoud van *fasces*, in de betekenis band, bundel, werd in het Italiaans *fascio*, dat ook de betekenis groep kreeg. Berucht werden de *fasci di combattimento*, de strijdgroepen die voor Mussolini de straat veroverden.

Tot zover de woordafleiding. Inhoudelijk hield het fascisme de inrichting van een corporatieve staat in. De staat werd opgevat als een organisme dat bestond uit corpora, beroepsgroepen, waarvan iedereen deel uitmaakte. De burger had dus geen (democratische) band met de staat. Het parlement werd in 1933 vervangen door de Kamer van de Fasci en Corporaties, *La Camera dei fasci e delle corporazioni*.

In *Mein Kampf*, ooit in het Nederlands verschenen onder de potsierlijke titel *Mijn Kamp*, maakt Hitler maar een keer met bewondering gewag van Mussolini:

'Wat Mussolini onder de grote mannen van deze wereld zal scharen, is de vastbeslotenheid Italië niet met het marxisme te delen, maar, doordat hij het internationalisme aan de vernietiging prijs gaf, het vaderland daarvoor te redden' (p. 774).

Hoewel er beroepsverbanden en 'standen' onder de nazi's werden gevormd – denk in Nederland aan de Kultuurkamer – werd er toch geen corporatieve staat naar fascistisch model ingevoerd. Daarom schrik ik er zelfs voor terug de nazi's fascist te noemen, laat staan de leden van extreemrechtse groepen die het Westen tergen. 'Fascist' is een inhoudsloos scheldwoord geworden.

Liever Sjoah dan Holocaust

NRC plaatste op 4 oktober 2021 een vraaggesprek met Ugur Ümit Üngör, sinds 1 februari 2020 hoogleraar holocaust- en genocidestudies aan de UvA. Daarin blijkt hij in zijn maag te zitten met de omschrijving van zijn vakgebied (Mijn wantrouwen tegen sociale wetenschappen werd weer eens bevestigd; het gaat eindeloos over begrippen).

Geen wonder: 'holocaust' betekent 'totaalverbrandend'. Het komt in Joods-Griekse geschriften, zoals de Septuagint (Griekse vertaling van het Hebreeuwse Oude Testament), voor als bijvoeglijk naamwoord bij 'offer', waarbij bij uitzondering het hele dier werd verbrand. Dat deden de Grieken maar zelden. Ze waren wel wijzer. Doorgaans werden alleen botten en wat spek op het altaar verbrand. De offeraars namen aan het offer deel door in een massale barbecue zich te goed te doen aan de appetijtelijke stukken vlees.^[1]

In de moderne tijd werd het in 1895 voor het eerst gebruikt in verband met Ottomaanse slachtingen van Armeense christenen. Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog werd het toegepast op de

massavernietiging van Joden door de nazi's. Door de miniserie Holocaust van NBC (1978) werd de term algemeen bekend. In alle opzichten is echter het Hebreeuwse Sjoah, vernietiging, te prefereren. De genocide van Joden was geen verbranding en zeker geen offer – moeten we denken dat aan dit offer de stichting van Israël te danken is? Maar dan nog: vallen Roma, Slaven en homoseksuelen er ook onder?

Genocide is soortmoord

Genocide is als term en begrip nog aanvechtbaarder. Het is een bastaardwoord, samengesteld uit het Griekse *genos* en het Latijnse achtervoegsel *-cide*, doding. Het Nederlandse 'volke(re)nmoord, dat de woordenboeken als synoniem geven, is volstrekt niet dekkend. Het Griekse *genos* heeft namelijk een breed woordveld, dat loopt van 'afkomst' tot 'soort'. Genocide is inderdaad 'soortmoord': een categorie mensen wordt bestemd voor collectieve uitroeiing. Het is als zodanig toepasbaar op de vernietiging van de Armeniërs, de koelakken, de Europese Joden en de andere groepen die de nazi's op grond van hun afkomst als Untermenschen beschouwden.

Maar zelfs bij de Oeigoeren of de slachtoffers van 'Srebrenica' mag niet van genocide worden gesproken. Mladić bedreef 'alleen maar' een gerichte massamoord op achtduizend mannelijke bosniakken. En in zijn kwalijke terreur is het Chinese regime toch niet uit op de uitroeiing van de Oeigoeren. Voor de Chinese onderdrukking van de regionale tradities wordt uit verlegenheid het nieuwe begrip 'culturele genocide' gesmeed, een gedrocht van een woord dat Üngör ook gebruikt. Zo wordt geprofitteerd van de huiver die 'genocide' oproept. Zuiverder naar inhoud en (Latijnse) vorm zou de term 'culticide' zijn; *cultus* betekent namelijk 'leefwijze'.

Laten we er dus op letten fascisme, holocaust en genocide met grote omzichtigheid te gebruiken.

Graffito van fasces; eigen opname Padua 1986.

Fasces en Mussolini in etalage te Messina; eigen opname 1991.

Dvd van de NBC miniserie Holocaust

Vertaling van "Mein Kampf"

Scheiding van mannen en vrouwen te Srebrenica, 11 juli 1995; onderwijsprent.

Hitler en Mussolini in 1938 op het balkon van het Palazzo Venezia, het ambtsgebouw van de Duce. Links en rechts fasces (die wel verwijderd zijn).

[1] Paulus verbodde aan de christenen het gebruik van tempelvlees, een pijnlijke bepaling, want juist de armere lieden konden via het offervlees aan de kostelijke eiwitten van runderen komen.

Van 2016 tot 2020 hebben veel humanisten, die nog nooit in hun leven iemand hadden gehaat, geleerd te haten. Hen is geleerd een bepaalde man te haten. En het werd hen geleerd deze bepaalde man te haten door de man zelf. Het is alsof die man de humanisten in de ogen keek en zei: "Ik ben uitverkoren om aan jullie, humanisten, te bewijzen dat jullie niet verheven zijn boven de morele beerput van menselijke haat en daartoe zal ik jullie in de komende jaren drieduizend en een redenen geven om mij te haten."

Die man was bedreven in het opwekken van haat jegens hemzelf. Zijn dagelijkse tirades en verfoeilijke daden, zelfs de minst erge daarvan, vormden een aanhoudende stroom olie op het vuur dat hij aanstak in 2016. Gedurende 1460 dagen was hij in staat het vuur onophoudelijk van brandstof te voorzien. En ten slotte bereikte hij wat hij zich tot doel had gesteld: van humanisten die de liefde koesteren, had hij haters gemaakt.

Maar bedenk wel, de humanisten hadden redenen om deze man te haten. De humanisten hadden redenen genoeg om deze man ervan te verdenken dat hij zijn avonden doorbracht, ondersteboven hangend aan een van de laagste richels van de onderwereld. De humanisten hadden geloofwaardig bewijs dat hij zelfs het opperwezen van de hel zou kunnen zijn. Deskundigen in andere werelddelen beweerden dat deze man in werkelijkheid een wolf was, gehuld in een menselijke huid. Andere deskundigen elders waren er zeker van dat de man grind had waar een hart zou moeten zitten. Er waren meldingen dat deze man een tatoeage op zijn borst had, gesierd door verfijnd middeleeuws filigraan schoonschrift met de tekst "De Ware Klauwen Van Het Kwaad". Geruchten deden de ronde dat deze man uren in een zaal vol spiegels zat om met zijn diverse ego's te overleggen. Verschillende eerlijke ingewijden zeiden dat deze man uit foto's van zijn vijanden schietschijven had laten maken voor aan zijn

door **Joseph H. McKenna**

vertaald door *René van Elst*

slaapkamermuur om pijltjes met stalen punten naar te werpen. Van al deze dingen konden de humanisten vrij zeker zijn. Hoe deze man de rest van zijn zondige uren doorbracht, daar konden ze alleen maar naar raden en daarbij huiveren.

Hij won het van de humanisten. Hij maakte haters van ze. En hij deed het in alle openheid, puur door wilskracht.

Hoe kunnen de humanisten, nu hij weg is, weer liefdevolle mensen worden in plaats van haters?

Dat gaat zo: de humanisten kunnen teruggaan tot de bron van hun ethiek van liefde. Alle waarden die de natuurlijke selectie meegaf aan de sociale soort homo sapiens zullen steeds het menselijk vermogen hernieuwen om lief te hebben; dat zijn waarden als empathie, samenwerking, altruïsme. Darwin zei dat zelfs remmingen een geschenk van de natuur zijn: een soort wordt ervan weerhouden om zichzelf uit te roeien.

De humanisten kunnen steeds opnieuw liefhebben.

Niettemin kunnen zij niet vergeten dat deze man, wiens egoïsme gemeten noch bedwongen kon worden, het goede op deze wereld verduisterde en de humanisten voor de rest van hun leven bezoedelde, door van hen, ook al was het tijdelijk, haters te maken.

door **Joseph H. McKenna**

vertaald en ingekort door **René van Elst**

Nirwana betekent letterlijk het doven van een vuur. Het is religieuze beeldspraak geworden voor het uitdoven van de menselijke begeerten. Begeerte is in de Aziatische religieuze filosofie de reden dat mensen ongelukkig worden en het is de oorzaak van de karmische *recycling* van zielen in de wedergeboorteleer (reïncarnatie). Het uitschakelen van de begeerte is het weghalen van het brandbare materiaal dat lijden en reïncarnatie teweegbrengt. Nirwana betekent het ultieme spirituele doel voor Hindoes, Jains en Boeddhisten. In het Hindoeïsme bereikt de ziel (atman), nadat deze blijvend is vrijgemaakt (moksha) van de reïncarnatie (samsara), het nirwana door zalig op te lossen in Het Absolute, het Ene ding dat werkelijk bestaat, zijn uiteindelijke bestemming. Het nirwana van de Hindoes is dus niet zoals de christelijke of islamitische hemel, waar individuen als individuen blijven bestaan.

Het Boeddhisme maakt van het nirwana iets anders, omdat Boeddha geen geloof verkondigde in een ziel of een eeuwig zelf of ik. Nirwana is hier een toestand die in principe te bereiken is zonder te sterven. Een levend mens (niet zomaar iedereen, maar een Boeddha of een bodhisattva of een arhat) kan zich ontdoen van begeerte, kan het overeenkomen van waargenomen verschijnselen met de realiteit loochenen, kan zijn eenzijn met Het Absolute voelen, kan zijn Boeddha-natuur begrijpen, kan begrijpen dat de geest het enige is wat bestaat; met andere woorden, een levend mens kan nirwana bereiken.

Toch is persoonlijke onsterfelijkheid een aantrekkelijk idee. Sommige Boeddhisten in latere tijden konden de aantrekkingskracht niet weerstaan van een hemel, waarin individuele zielen eeuwig doorleven zonder hinderlijk lichaam. Het Zuiver Land-Boeddhisme bijvoorbeeld hecht geloof aan een hemelse bestemming na de dood: een onbezoedeld land van persoonlijke verrukking.

Westerlingen kunnen deze behoefte om Boeddha's idee van nirwana aan te passen, wel begrijpen. Het kan moeilijker zijn voor westerlingen om religies te begrijpen die niet berusten op een belofte van persoonlijke onsterfelijkheid (overigens hebben sommige versies van het Judaïsme ook geen geloof in een leven na de dood).

Maar zou het nirwana als einde aan het lijden niet voldoende zijn? En, daarover verder denkend, zou de dood op zich niet voldoende zijn?

EEN OPZEGGING :(

In het voorwoord van het oktobernummer van De Vrijdenker kom ik in de tekst van de heer Polders de volgende zin tegen:

Een vrijheid die wordt bedreigd door zowel slecht geïnformeerde, ongevaccineerde egoïsten als door invloedrijke criminelen.

Daarna ontbrak me de lust het maandblad verder uit te lezen en ben ik tot de conclusie gekomen dat deze vrijdenkersclub een andere is dan de vrijdenkersclub die zoveel bijgedragen heeft aan een betere samenleving. Jammer.

Tijden en mensen veranderen maar gelukkig zijn er groepen die wel de bedreigingen van onze vrijheid begrijpen, een bedreiging die buitengewoon groot is en vermoedelijk groter dan ooit tevoren gezien alle technische mogelijkheden voor controle en massa manipulatie.

Met vriendelijke groet,

Pieter Kempers

HOOFDREDACTEUR SICCO POLDERS REAGEERT

Jammer dat deze lezer niet mijn stukken over de bedreigde vrijheid heeft gelezen, die ik bijna maandelijks schreef in De Vrijdenker. Ik behoor dus ook tot de groep die de bedreiging van onze vrijheid begrijpt, zie ook veel van mijn columns. De vraag blijft alleen of bewust ongevaccineerden de vrijheid waarborgen of bedreigen. Ik denk het laatste. En dat woord 'egoïsme' is wat hard, maar mijn tekst toentertijd in Trouw waarin ik duidelijk aangeef dat, je bewust niet laten vaccineren maar wel een beroep doen op de zorg waardoor bijvoorbeeld operaties moeten worden uitgesteld, niet alleen inconsequent is maar ook asociaal. Daden hebben gevolgen. Je bewust niet beschermen tegen een virus maar wel verzorgd willen worden als je doodziek bent, terwijl jouw keuze mede de oorzaak ervan is dat die verzorging in het gedrang komt, voor jou en voor tal van anderen; dat begrijp ik niet.

Steeds meer zorgmedewerkers voelen een dilemma als er weer een ongevaccineerde op de IC komt. En nee, het is niet hetzelfde als met rokers of obese mensen (waarbij ik niet zeg dat die altijd schuldig eraan zijn obese te zijn). Ook die zijn door hun "gedrag" een last voor de maatschappij, maar dat zijn alle amateursporters ook met al hun blessures, of ik met mijn wijnconsumptie en zo kan ik nog wel even doorgaan. Wat het geval van ongevaccineerden anders maakt is dat ze steeds meer

een gevaar blijken te zijn voor anderen, niet alleen direct vanwege besmettingsrisico maar ook indirect vanwege hun moedwillige blootstelling aan een virus dat mede door hun ongevaccineerdheid minder snel verdwijnt dan wenselijk.

Meneer Kempers heeft alle recht op zijn mening. Graag zou ik deze ook goed onderbouwd zien. Want vaccins en dwangmatige overheidscontrole zijn niet per se gerelateerd en waar ze dat wel zijn zou ik zeggen: neem een vaccin, dat vergroot eerder de kans dat die vervelende coronapas verdwijnt dan de weigering je te laten vaccineren. Tot slot, 'slecht geïnformeerd' lijkt me ook hard te maken. Maar dat is lastig als er geen fundament is waarbij we het erover eens zijn welke informatie wel klopt en welke niet. Zo een discussie is nutteloos. Maar wellicht is voor de heer Kempers het simpele gedachte-experiment van universalisering genoeg: Wat zou er gebeuren als niemand zich laat vaccineren? En wat gebeurt er als iedereen is gevaccineerd?

INGEZONDEN

Woke/wit

Ik vind het heel goed zoals er in uw blad tegengas wordt gegeven aan de hersenspoeling die de woke-aanhangers het hele intellectuele en culturele leven op willen dringen. Ik zou er echter nog wel iets aan toegevoegd willen zien. Het gebruik van het woord 'wit' in plaats van 'blank' is een verachtelijke onderwerping aan juist zulke krankzinnige vooroordelen van woke waar De Vrije Gedachte altijd heel ferm stelling tegen neemt. Het klinkt toch volslagen idioot om altijd te horen en lezen over 'witte mannen', 'witte filosofen' en 'witte wetenschapsmensen'. Niemand is wit. Het argument dat 'blank' als aanduiding van een huidskleur op superioriteitsgevoel zou duiden is op niets gebaseerd. Het woord duidt uitsluitend op een kleur, eigenlijk een mengeling van kleuren. Het bevindt zich daarom buiten het kleurenspectrum maar is toch een reële kleur. We spreken toch ook niet over "witte" duinen! Duinen zijn blank en dat woord wil ook in dit geval niet 'extra mooi' zeggen.

Ik zou het prettig vinden als er in De Vrije Gedachte niet meer over 'witte' mensen zou worden gesproken.

Kees Ringeling

Terzijde: De vrije markt?

door **Sicco Polders**

De namen *De vrijdenker* en *De vrije gedachte* zijn als je er goed over nadenkt irreëel. Het hebben van een vrije gedachte wordt op biologisch niveau al aardig ondermijnd omdat de mens niet kan ontsnappen aan causale relaties, en de neurologische oorzaken van zijn handelen niet controleert, tenzij er een ziel wordt verondersteld buiten het brein, maar dat is wat al te vrij gedacht voor een vrijdenker. Op politiek niveau denkt de vrijdenker vrij te zijn, maar is hij evenzeer het slachtoffer van leugen en bedrog als ieder ander. En op sociaal-economisch niveau is de manipulatie helemaal ongekennd. Zoals binnen het monetaire systeem; iets waar menig vrijdenker niet al te zeer mee bezig is, maar ondertussen belemmert dat systeem wel de zo gekoesterde vrijheid. Neem iets basaals als geld. Iedereen heeft het, ook vrijdenkers, en gebruikt het dagelijks, contant of door middel van een banksaldo. Dat geld is van enorm belang. Zonder geld ga je dood. Het is niet voldoende om een aangenaam leven te lijden, wel noodzakelijk. Al het noodzakelijke heeft een prijs. Wonen, eten, drinken, gezond blijven, en ook de informatie die een belangrijke basis vormt voor een groot deel van onze gedachten. En iemand die leeft in uitzichtloze armoede zal het worst zijn of de katholieke kerk nog steeds veel invloed heeft, maar hij zal gewoon worst willen. Erst kommt das Fressen, und dann kommt die Moral.

Nu, vrijdenkers, schrik niet, dat geld van u, dat - nogmaals - uw handelen meer bepaalt dan u denkt, wordt niet alleen in schrikbarend tempo minder waard, maar ook op een dermate manier gecontroleerd dat de overheid en bedrijven niet alleen weten wat, wanneer, hoe en waar u het uitgeeft maar ook bepalen hoeveel u mag en kan uitgeven. De beslissing van de Europese Centrale Bank om de rente laag te houden is geen economische keuze, maar een politieke. Daarmee dwingen ze u en mij tot meer uitgaven, want lenen kost nagenoeg niets, en tot minder sparen, want dat kost geld. Dat de aarde beter zou gedijen bij minder consumptie, daar heeft deze bank geen boodschap aan. Ondertussen is hun beleid wel mede de oorzaak van onze wooncrisis en zorgt het voor een groeiende tweedeling tussen diegenen die kapitaal hebben verworven met nagenoeg gratis geleend geld en de arme stakkers die ouderwets moeten werken voor een loon dat dagelijks minder waard wordt. Dit, en een enorme schuldenlast die overheden proberen te doen laten verdwijnen door inflatie aan te wakkeren via het bijdrukken van miljarden aan extra biljetten, door niets gedekt, zijn grote gevaren die, naast alle gedwongen keuzes die we nu al moeten maken en al die vragen die nu al opdoemen (Waar stal ik mijn geld? Ga ik wel of niet beleggen? Kan ik ooit nog verhuizen? Verdampst mijn pensioen?) het denken verre van vrij maken. En dan heb ik het niet eens over alle private schulden die ons onvermijdelijk heel duur komen te staan. Toch maar eens denken aan crypto? Niet vrij van manipulatie, wel een stuk winstgevender.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Harry Ansems (1945) is rechtsfilosoof en evolutionist. Hij studeerde Nederlands recht en rechtsfilosofie aan de Universiteit van Tilburg en werkte als docent rechten aan de Fontys Hogescholen.

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Tirannenmoord, Van Ceasar tot Hitler*.

Dr. Joseph Hugh McKenna (64) is hoofddocent geschiedenis van religieus gedachtegoed aan de Universiteit van Californië, Irvine.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofdredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo**.

Allen hartelijk dank voor hun bijdrage!

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur

bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
 - Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
 - A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
 - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
 - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
 - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
 - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
 - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
 - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
 - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

1780
 1781
 1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234

12. 16. entra Bauch espinoza

[illegible][illegible][illegible]

Oct. 2. Daniel D. Pratt.

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden